

Bûrî (Fas, ts.) birer şerh yazmış, Bûrî'nin şerhi üzerine de Ebû'l-Abbâs İbnü'l-Hayyât bir hâşiye kaleme almıştır (Fas 1316, 1324). 10. *İkdü nefâ'isi'l-le'âl fi tah-rîki'l-himemi'l-'avâlî ile's-sümûv ilâ merâtibi'l-kemâl* (Fas, ts.). 11. *Tak'yî-dün 'acib ve tah'rîrûn ğarîb fi'l-farķ beyne ismi'l-cins ve 'alemi'l-cins ...* (Fas, ts.). 12. *Şu'abü'l-îmân* (Fas, ts.). 13. *Menâsikü'l-hac* (Fas, ts.).

İbn Kîrân'ın, müminlere nasihatlerin yer aldığı küçük bir risâlesi (el-Hizânetü'l-âmme [Rabat], nr. K 1072) ve bazı sûrelerin tefsirinden (el-Hizânetü'l-âmme [Rabat], nr. K 1379, 1673, 2534) başka *el-Hikemü'l-'A'tâ'iyye'ye, eş-Şalâtü'l-Meşî-şîyye'ye ve İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'in ilim ve iman kitaplarına birer şerhle diğer bazı eserler yazdığı da kaynaklarda zikredilmektedir (bk. İbn Sûde, VII, 2487).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-en-fâs*, Fas 1316/1898, III, 2 vd.; Mahlûf, *Şecere-tü'n-nûr*, s. 376; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 873; Muhammed Dâvûd, *Târîhu Tıtvân*, Tıtvân 1379/1959, VI, 199, 200, 215; Abdullah Kennûn, *en-Nübûgü'l-Mağribî fi'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1395/1975, I, 304; Abbas b. İbrâhîm, *el-'lâm*, III, 118, 129; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâ-ris*, I, 84, 292, 466, 490; II, 854, 981, 1152; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 178; Fevzî Abdür-rezzâk, *el-Maḥbû'âtü'l-haceriyye fi'l-Mağrib*, Rabat 1986, s. 32, 36, 46, 47, 51, 61, 66, 68, 73, 75, 86, 107, 108, 110, 124-125, 192, 196, 197, 198; Siddîk b. el-Arabî, *Fihrisü maḥḥûḥâtî Hizâneti İbn Yûsuf bi-Merrâkûş*, Beyrut 1414/1994, s. 272; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, *İḥâfû'l-mütâli' bi-vefeyâti a'lâmi'l-ḥarnî's-şâliş 'aşer ve'r-râbi'* (*Meusû'atü a'lâmi'l-Mağrib* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VII, 2487; Bustânî, *DM*, III, 484; "İbn Kîrân", *EI² Suppl.* (İng.), s. 390-391.

SAFFET KÖSE

İBN KUDÂME, Cemâleddin

(bk. İBNÜ'L-MİBRED).

İBN KUDÂME, Ebü'l-Ferec

(أبو الفرج ابن قدامة)

Ebü'l-Ferec Şemsüddin
Abdurrahmân b. Muhammed
b. Ahmed el-Makdisî
(ö. 682/1283)

Hanbelî fakihî.

Muharrem 597'de (Ekim 1200) Dimaşk'ta dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda Şevval 597'de (Temmuz 1201) doğduğu kaydedilir. Birçok âlim yetiştiren Kudâme aile-

sine mensup olup künyesi Ebû Muham-med, lakabı babasına nisbetle İbn Ebû Ömer şeklinde de geçmektedir. İlk eğiti-minin, Hanbelî mezhebinin meşhur âlim-lerinden olan babası Ebû Ömer Muham-med ile amcası Muvaffakuddin İbn Kudâ-me'den aldı. Daha sonra Dimaşk'ta Ebû Ali Hanbel b. Abdullah er-Rusâfî el-Mü-kebbî, Ebû Hafs İbn Taberzed, Ebü'l-Yümn el-Kindî, Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Ha-restânî, İbn Melâib, Kâdî Es'ad b. Münec-câ, Ahmed b. Abdüddâim, Ziyâeddin el-Makdisî; Mekke'de Ebü'l-Mecd el-Kazvîni ve İbn Bâsûye; Medine'de Ebû Tâlib Abdülmuhsin b. Ebü'l-Umeyd el-Hafîfî gibi hocalardan ders aldı. Fıkhi amcası Mu-vaffakuddin, usûl-i fikhî, bu ilmin önemli kaynaklarından olan *el-İḥkâm fi usûli'l-aḥkâm* adlı eserin müellifi Şâfiî âlimi Seyfeddin el-Âmidî'den tahsil etti. Ayı-rıca Ebû Sa'd İbnü's-Saffâr, Ebü'l-Feth el-Mindâî ve Ebû Ca'fer es-Saydelânî'nin de içinde bulunduğu pek çok âlimden icâzet aldı.

İbn Kudâme fıkıh ve usulü yanında ha-dis, kıraat ve nahiv gibi çeşitli ilimlerde kendisini yetiştirdi; özellikle hadis alanın-da derin bilgi sahibiydi. Altmış yıl hadis okuduğu rivayet edilmekte (Zehebî, *Mu'cemü's-şüyyûh*, I, 375) ve bu sebeple Zehe-bî tarafından yirmi altıncı tabakadaki ha-disçiler içerisinde sayılmaktadır (*Mu'cin fi ṭabakâti'l-muḥaddisîn*, s. 218). Hadis âli-mi Nevevî ondan çeşitli rivayetlerde bu-lunmuş ve hocalarının en büyüğünün İbn Kudâme olduğunu söylemiştir (Zehebî, *Mu'cemü's-şüyyûh*, I, 375).

Öğrenimini tamamladıktan sonra ken-dini eğitim faaliyetlerine veren İbn Kudâ-me, döneminde Dimaşk'ın tanınmış fıkıh otoritelerinden biri oldu. Bundan dolayı "şeyhülislâm" ve "kutub" sıfatlarıyla anıl-dı. Dimaşk'ta Câmiu'l-cebel'de hatiplik, Eşrefiyye Dârülhadisi ve Ziyâiyye Medre-sesi'nde hocalık yaptı. Eşrefiyye'de ilk ola-rak onun ders verdiği kaydedilir (Nuaymî, I, 48). Yetiştirdiği talebeler ve kendisin-den rivayette bulunanlar arasında Takıy-yüddin İbn Teymiyye, Mecdüddin İsmâil b. Muhammed el-Harrânî, Nevevî, Zehe-bî, Ebü'l-Feth İbnü'l-Hâcib, Mizzî, Birzâ-lî, İbnü'l-Habbâz, Ahmed b. Abdurrah-man el-Harîrî, Ebû Bekir el-Münâvî, Ebû İshak el-Fezârî gibi âlimler yer almakta-dır.

İlmi yanında ahlak ve yaşayışıyla da halkın ve yöneticilerin saygısını kazanan İbn Kudâme 664 Cemâziyelevvelinde (Şu-

bat 1266) kâdilkudâtılığa getirildi. Ta-rihçiler, bunun Dimaşk'ta Hanbelî kadı-lığına yapılan ilk tayin olduğunu belirtir-ler (İbn Kesîr, XIII, 302; İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, VII, 212). On iki yıldan fazla bir süre ücret almadan yürüttü-ğü bu görevden kendi isteğiyle ayrıldı. 682 yılı Rebîülâhîr ayının son günü (27 Temmuz 1283) vefat etti ve Kâsiyûn Me-zarlığı'nda babasının yanına defnedildi. Zehebî bir eserinde İbn Receb ve diğer pek çok tabakat müellifi gibi bu tarihi ve-rirken (*Mu'cemü's-şüyyûh*, I, 376) bir baş-ka eserinde aynı yılın 9 Cemâziyelevve-linde (5 Ağustos) öldüğünü kaydeder (*el-Mu'cemü'l-muḥtaş bi'l-muḥaddisîn*, s. 139). Nuaymî'nin rebîülevvel ayının son gününü (28 Haziran) zikretmesi (*ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, I, 49) bir zühul eseri ol-malıdır. Kaynaklarda, İbn Kudâme hakkın-da öğrencisi İbnü'l-Habbâz'ın 150 cüzlük bir eser yazdığı ve Zehebî'nin biyografi hususunda bu hacimde bir çalışmaya rastlamadığını söylediği zikredilmek-tedir.

Eserleri. İbn Kudâme'nin günümüze ulaşan tek eseri *eş-Şerḥu'l-kebîr*'dir. *eş-Şâfi* adıyla da anılan eser, amcası Muvaf-fakuddin İbn Kudâme'nin Hanbelî fık-hına dair *el-Muḥni'* adlı kitabının şer-hidir. Amcasının kendisine bu eseri okutma ve gerekli düzeltmeleri yapma izni vermesi üzerine yine amcasının Hanbelî mezhebinin en meşhur fıkıh ki-taplarından olan *el-Muḥni'*sinden ge-niş bir şekilde faydalanarak *el-Muḥni'* şerhetmiş ve bundan dolayı mezhebin müteahhir âlimleri tarafından "sâhibü's-şerh" diye anılmıştır. İbn Kudâme eserinde önce *el-Muḥni'*den bir meseleyi zikre-derek onu açıklamış, daha sonra bu me-sele hakkında amcasının görüşü ile ona muhalif görüşleri tartışarak tercihinin be-lirtmiştir. Belli ölçüde ictihadî bir bakış açısını yansıtmakla beraber bu yaklaşımın Hanbelî mezhebiyle sınırlı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır (İbn Bedrân, s. 435). Eser *el-Muḥni'* ile birlikte on iki cilt ha-linde basılmıştır (nşr. M. Reşîd Rızâ, Ka-hire 1341-1348/1922-1929 → Beyrut 1392/1972). Son baskıya XIII-XIV. ciltler olarak ilâve edilen bir tür ansiklopedik indeks (Beyrut 1393/1973) yalnız *el-Muḥni'*nin konularını içermektedir. İbn Kudâme'nin kaynaklarda *Teshîlû'l-maḥḥab fi taḥ-şîli'l-mezhebe* ve *el-Vaşıyye* adlı iki ese-ri daha zikredilmektedir (Brockelmann, *GAL*, I, 504-505; *Suppl.*, I, 691).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir (el-Muğnî için-
de)*, I, 9-10 (mukaddime), ayrıca bk. I, 3-4; Yû-
nînî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1960,
IV, 186-191; Zehebî, *Mu'cemû's-şüyûh* (nşr.
M. Habîb el-Hîle), Tâif 1408/1988, I, 375-376;
a.mlf., *el-Mu'în fî tabakâti'l-muhaddisîn* (nşr.
Hemmâm Abdürrahîm Saîd), Amman 1404/
1984, s. 218; a.mlf., *el-Mu'cemû'l-muhtaş bi'l-
muḥaddisîn* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Tâif 1408/
1988, s. 138-139; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, II,
291-292; Safedî, *el-Vâfi*, XVIII, 240-244; Yâfiî,
Mir'âtü'l-cenân, IV, 197-198; İbn Kesîr, *el-Bidâ-
ye*, XIII, 302; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretû'n-
nebih fi eyyâmî'l-Manşûr ve benîh* (nşr. M. Mu-
hammed Emîn – Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire
1976, I, 64, 81-82; İbn Receb, *eş-Zeyl'alâ Tabâ-
kâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II,
304-310; Makrizî, *es-Sülûk*, I, 720; İbn Tağrî-
berdî, *en-Nücmû'z-zâhire*, VII, 358; a.mlf., *el-
Menhelü's-şâfi*, VII, 212; Burhâneddin İbn Müf-
lih, *el-Makṣadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Sü-
leyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 107-
109; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr.
Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 45, 48-50, 53-
54, 76, 79, 111, 128, 401, 571; II, 12, 33, 36,
62, 83, 106, 111, 113, 115, 119, 207, 276,
438; Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Menhecû'l-aḥ-
med* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût v.dğr.), Beyrut
1997, II, 416; IV, 84, 267, 298, 305, 312, 316,
317-323, 336, 358, 386, 387; Abdullah b. Ali
es-Sübe'î, *ed-Dürrü'l-münâḍḍad fi esmâ'i
kütübî mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Ömer b.
Garâme el-Amrî), Beyrut 1416/1996, s. 170-
173; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1809; İbn Bedrân, *el-
Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*
(nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut
1405/1985, s. 433, 435; Brockelmann, *GAL*, I,
504-505; *Suppl.*, I, 691; Ferhat Koca, "Hanbelî
Mezhebi", *DİA*, XV, 541.

FERHAT KOCA

İBN KUDÂME, Muvaffakuddin (موفق الدين ابن قدامة)

Ebû Muhammed Muvaffakuddin
Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed
b. Kudâme el-Cemmâli el-Makdisî
(ö. 620/1223)

Hanbelî fakihî ve usulcüsü.

541 Şâbanında (Ocak 1147) Kudûs ya-
kınlarında bulunan Nablus'a bağlı Cern-
mâil köyünde doğdu. Birçok âlim yetişti-
ren Kudâme ailesinin tanınmış şahsiyet-
lerindendir. Bölgeye hâkim olan Frank-
lar'ın kötü muamelesi yüzünden Kudâme
ailesi 551 (1156) yılında Dimaşk'a göç et-
ti. İbn Kudâme, ilk eğitimini babası tara-
fından 556'da (1161) kurulan Sâlihiyye
Medresesi'nde babasından, Ebû'l-Mekâ-
rim İbn Hilâl ve diğer bazı hocalardan al-
dı. Başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Hı-
rakî'nin *el-Muhtaşar*'ını ve mezhep fık-
hıyla ilgili çeşitli metinleri ezberledi. Ba-
basının vefatından sonra ağabeyi Ebû
Ömer Muhammed'in himayesinde yetişti

ve ondan ders aldı. Yazdığı bir şiirde kul-
landığı "muvaffak" redifinden dolayı halk
arasında Muvaffakuddin lakabı ile meş-
hur oldu. 561'de (1166) teyzesinin oğlu
Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdisî ile
birlikte tahsil için Bağdat'a gitti. Burada
Abdülkâdir-i Geylânî'den ders almaya baş-
ladıysa da hocası kırk gün sonra vefat et-
ti. Bu arada Abdülkâdir-i Geylânî'den ta-
savvuf hırkası giydi. Hayatının ileri safha-
sında onun tasavvuf anlayışını devam et-
tirdiği görülür (tasavvuf silsilesi için bk.
George Makdisi, *Religion, Law and Learn-
ing in Classical Islam* [1991], s. 88-96).
Bağdat'ta kaldığı dört yıl boyunca başta
Ebû'l-Feth İbnü'l-Mennî olmak üzere böl-
genin ileri gelen âlimlerinden ders aldı.
565'te (1169) Musul'a geçti; bir süre kal-
dığı bu şehirde Ebû'l-Fazl Abdullah b. Ah-
med b. Muhammed et-Tûsî'nin dersleri-
ni takip etti. Ardından Dimaşk'a döndü-
yse de yaklaşık bir buçuk yıl sonra ikinci
defa Bağdat'a giderek (567/1171) öğre-
nimini sürdürdü. 573 (1178) veya 574
(1179) yılında hacca gitti ve Mekke'de
Hanbelî âlimlerinden Mübârek b. Ali b.
Hüseyin et-Tabbâh'tan ders aldı. Hac dö-
nüşü Bağdat'ta yaklaşık bir yıl daha ka-
larak tahsiline devam etti. Bu arada Di-
maşk'a dönmeyi düşündüğünde hocası
İbnü'l-Mennî'nin Bağdat'ın ona ihtiyacı ol-
duğunu söylemesi İbn Kudâme'nin öğre-
nimi sırasında bile seçkin bir yer edindiği-
ni gösterir. Hocaları arasında ayrıca Ebû'l-
Ferec İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Haşşâb, Ebû'l-
Hasan el-Mevâzinî, Ebû Ali er-Rahbî, İb-
nü't-Tâc, Ebû Mansûr İbnü'd-Dâmegânî,
İbn Zafer, İbn Ebû Asrûn, Ebû'l-Meâlî Ab-
dullah b. Abdurrahman es-Sülemî, Ebû'l-
Mekârim Abdullah b. Muhammed el-Ez-
dî gibi âlimler bulunmaktadır (hocaları-
nın bir listesi için bk. *İşbâtü şifati'l-ulûv*
[nşr. Bedr b. Abdullah Bedr], neşredenin
girişi, s. 13-20; Zehebî, XXII, 166).

İbn Kudâme 575 (1179) yılında Bağ-
dat'tan ayrılarak Dimaşk'a yerleşti, eği-
tim ve telif çalışmalarını burada sürdür-
dü. Kudûs'un işgaline son vermek için Se-
lâhaddîn-i Eyyûbî'nin 583'te (1187) Frank-
lar'a karşı düzenlediği sefere katılması
dışında şehirden pek ayrılmadı. Selâhad-
dîn-i Eyyûbî bu savaşta İbn Kudâme'ye
ve ağabeyi Ebû Ömer Muhammed'e müs-
takil bir çadır verdi. İbn Kudâme, Eyyûbî
Hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam Şerefed-
dîn ile de iyi ilişkiler içinde oldu ve muh-
temelen bu sebeple, 617 (1220) yılında
Dimaşk Emeviyye Camii'nde Hanbelîler
için de bir kürsü kuruldu. İbn Kudâme Di-
maşk'a yerleştikten sonra uzun müddet

Emeviyye ve Kâsiyûn camilerinde ders
verdi; ayrıca ağabeyi Ebû Ömer'in ölü-
münün ardından el-Câmiu'l-Muzafferî'-
de imamlık ve hatiplik görevini üstlendi.
Özellikle cuma günleri namazdan sonra
aralarında birçok fakihin de bulunduğu
çeşitli kişilerle münazaralar yaptı. İbn Ku-
dâme'den birçok kişi ders aldı. Öğrencile-
ri arasında kızı tarafından torunu Ebû'l-
Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Muhammed
el-Makdisî, Ebû Muhammed Safiyyüddin
İshak b. İbrâhim eş-Şakrâvî, Ebû Muham-
med Şerefeddin Hasan b. Abdullah el-
Makdisî, Ebû's-Safâ Halîl b. Ebû Bekir el-
Merâgî, Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Mu-
hammed Bahâeddin Abdurrahman b. İb-
râhim el-Makdisî, Ebû Şâme el-Makdisî,
Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Rezin el-
Havrânî, Ebû Süleyman Abdurrahman b.
Abdülganî el-Makdisî, Ebû Zekeriyâ İb-
nü's-Sayrafî, kardeşinin oğlu ve *el-Muk-
nî'* ile *el-Muğnî*'nin şârihi Ebû'l-Ferec
İbn Kudâme, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed
es-Sa'dî ve Ebû Bekir İbnü'l-İmâd el-Mak-
disî gibi âlimler bulunmaktadır (öğrenci-
lerinin listesi için bk. *İşbâtü şifati'l-ulûv*
[nşr. Bedr b. Abdullah Bedr], neşredenin
girişi, s. 20-25; Zehebî, XXII, 167). 1 Şevval
620'de (28 Ekim 1223) Dimaşk'ta vefat
eden İbn Kudâme, el-Câmiu'l-Muzafferî-
rî'nin arkasındaki Kâsiyûn Kabristanı'na
defnedildi. İbn Kudâme'nin hayatına dair
öğrencilerinden Ziyâeddin el-Makdisî bir
eser yazmış, birçok tarihçi onun şahsiye-
ti hakkındaki bilgileri bu eserden naklet-
miştir (Zehebî, XXII, 167; İbn Receb, II,
136).

İbn Kudâme'nin ahlâkî faziletleri ve ke-
râmetlerine dair tabakat kitaplarında bir-
çok rivayet bulunmaktadır (Ebû Şâme, s.
140; İbn Receb, II, 136-138). Takvâ ve züh-
dû yanında sünnete sıkı sıkıya bağlılığı,
her türlü bid'at ve hurafeye karşı müca-
delesiyile de tanınmıştır. Bir taraftan Se-
lef akidesini savunurken diğer taraftan
Hanbelî mezhebinin hukukî mirasını ken-
disinden sonraki nesillere aktarmak için
eser telif etmeye ve öğrenci yetiştirme-
ye çalışmış, ders halkalarında ilmi me-
seleleri tartışıp Hanbelî fıkıh kültürü ve
doktrininin oluşumuna katkıda bulun-
muştur. Böylece Ebû Muhammed el-Ber-
behârî, Şerîf Ebû Ca'fer el-Hâşimî, Hâce
Abdullah-ı Herevî ve Abdülkâdir-i Geylânî
gibi ferdî hayatlarında zühdlere, içtimâî
hayatlarında ise mücadeleleriyle tanınan
Selefi-Hanbelî geleneğinin VII. (XIII.) yü-
zıldaki en önemli temsilcilerinden biri ol-
muştur. İbn Kudâme geniş fıkıh kültürü,
zühd hayatı ve bid'atlarla mücadelesi gi-